

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Andreas Bérczy

Associationers
skadeståndsansvar gentemot
sina medlemmar

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Torsten Sandström

Ämnesområde
Associationsrätt

Termin
HT 1998

Innehåll

INNEHÅLL	1
1 FÖRKORTNINGAR	3
2 SUMMARY	4
3 INLEDNING	6
3.1 Ämne och syfte	6
3.2 Avgränsningar	7
3.3 Disposition	7
3.4 Metod	8
4 ALLMÄNT OM SKADESTÅND INOM ASSOCIATIONSRÄTTEN	9
4.1 Skadeståndslagen och den associationsrättsliga skadeståndsrätten	9
4.2 Organansvaret	11
5 ASSOCIATIONERS SKADESTÅNDSANSVAR GENTEMOT SINA MEDLEMMAR	15
5.1 Allmänt	15
5.2 Kontraktuellt förhållande mellan associationen och dess medlemmar	15
5.3 Intressekonflikten mellan associationsmedlem och tredje man	16
5.3.1 NJA 1935 s 270	17
5.3.2 NJA 1936 s 527	18
5.3.3 Analys	19
6 AKTIEBOLAGS SKADESTÅNDSANSVAR MOT AKTIEÄGARE	24
6.1 Inledning	24
6.2 Ansvar för skador inom bolagsverksamheten	24
6.3 Om skadebringande bolagsstämmobeslut	27
6.4 Ansvaret för emissionsprospekt	28
6.5 Kontraktuellt ansvar för aktiebolag gentemot aktieägare	29
6.5.1 RH 1984:24	31

7	EKONOMISKA OCH IDEELLA FÖRENINGAR	34
7.1	Allmänt	34
7.2	Föreningsverksamheten	35
7.3	Kontraktuellt ansvar	37
7.4	Ideella föreningar	38
8	EXKURS I ENGELSK RÄTT	39
8.1	Inledning	39
8.2	Organansvar	40
8.3	Förhållandet mellan aktiägare och bolag	41
8.3.1	Inledning	41
8.3.2	Memorandum och articles of association	41
8.3.3	Lagstadgad kontraktsrelation	42
8.4	Foss v Harbottle och rättsföljderna	44
8.5	Informations- och prospektansvar	46
9	NÅGRA AVSLUTANDE KOMMENTARER	48
10	KÄLLFÖRTECKNING	50
11	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

1 Förkortningar

ABL	1975 års aktiebolagslag
A.C.	Law reports, Appeal Cases (sedan 1981)
AvtL	Avtalslagen
BrB	Brottsbalken
CA	Companies Act 1985
C.A.	Court of Appeal
Ch.	Law Reports, Chancery Division (sedan 1891)
Ch. D.	Law Reports, Chancery Division (1875-1890)
EFL	1987 års lag om ekonomiska föreningar
FSA	Financial Services Act 1986
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JustR	Justitieråd
MRA	Misrepresentation Act 1967
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
POSR	Public Offers of Securities Regulations 1995
Q.B.	Queen´s Bench, 1891-1900 samt sedan 1952
RH	Rättsfall från Hovrätten
SkL	Skadeståndslag
SvJt	Svensk juristtidning
TR	Tingsrätt

2 Summary

This thesis is a study on whether under Swedish corporate law a member of an association can bring an action for damages against the association itself, as a separate legal entity. The types of associations studied are companies incorporated under the Swedish Companies Act (1975:1385) and profit associations incorporated under the Swedish Profit Associations Act (1987:667). A separate study is also made on the same issue concerning companies incorporated under the English Companies Act of 1985. Although not subject to regulation, it has been recognised in case law and doctrine that an association can be made liable for debts or damages to a third party regardless of whether that liability may be a result of breach of contract or is tortious. Subject to liability in this sense is that the action of the officers of the association e.g. the board of directors of a company, is *intra vires*. In those cases, the general rule is that the actions of the directors legally are the actions of the association itself. This theory is called the organic theory, also known as the alter ego doctrine. The Swedish legal standpoint on whether shareholders of a company, in their capacity as such, may claim damages of the company, has been principally established in case NJA 1935 s 270. With direct application of the relevant association act, such a personal action is not possible. The principle applies to all types of associations. It is, however, thereby not excluded that a member may bring proceedings against the association on grounds other than corporate law. In order to successfully claim damages the member has to be regarded as a third party *vis a vis* the association. Two possibilities are then available to the plaintiff. Firstly, damages are obtainable if the damage occurs due to a criminal act. The second possibility is, if the relationship between the association and the member can be regarded as contractual, or at least quasi-contractual. This is the case in English company law, where the contractual element is explicitly recognised in the Companies Act of 1985 and lies in the memorandum and articles of association. Damages are, according to this theory, recoverable when the association makes a breach of contract. Yet,

the discussion does not end here. The significance of a contractual relationship (if recognised) in the said context, is that the matter comes down to a conflict of interests between corporate law and general law. The principle that a member in his capacity as such according to corporate law may not bring an action for damages against the association conflicts with the interest of applying general rules on damages for breach of contract. If damages are awarded the member, this in turn is contrary to the interest of the creditors, who do not want to compete with the members, because they normally have preference to the assets of the association, when distributed in connection to the winding up of the association or when it has become bankrupt. A court of law therefore has to decide in each separate case, whether corporate or general law should prevail.

3 Inledning

3.1 Ämne och syfte

Denna uppsats behandlar frågan vilka möjligheter associationsmedlemmar har att föra skadeståndstalan mot associationen på grund av dess åsidosättande av associationsrättsliga regler. För svenska juridiska personer saknas associationsrättsliga bestämmelser som reglerar deras skadeståndsansvar gentemot tredje man, organföreträdare eller medlemmar. I aktiebolagslagen (1975:1385) och lagen om ekonomiska föreningar (1987:667) återfinns i 15 kap respektive 13 kap endast bestämmelser som reglerar skadeståndsansvar för associationsledningen, revisorer samt associationsmedlemmar.

Syftet med förevarande uppsats är att utreda associationens ansvar i allmänhet, d v s gentemot tredje man samt mot bakgrund av detta försöka passa in medlemmens speciella ställning i associationen och se om t ex ett kontraktsrättsligt betraktelsesätt kan anläggas mellan medlemmen och den juridiska personen. Detta kan tänkas öka möjligheterna för skadestånd av associationen till medlemmen.

En annan fråga av intresse är om rättsläget är detsamma oavsett associationsform. Det finns anledning att ifrågasätta om man t ex kan föra aktiebolagsrättsliga resonemang även beträffande föreningar. Grundläggande skillnader mellan associationsformer bör, kan man tycka, medföra vissa begränsningar när det gäller den särskilda skadeståndsrättsliga frågan i detta arbete.

3.2 Avgränsningar

Denna uppsats avser skadestånd i associationsrättsliga förhållanden. Eftersom det emellertid kan tänkas att parter i processer, som rör den typ av rättsförhållande som behandlas i denna uppsats, som grund för skadeståndsskyldighet för ren förmögenhetsskada åberopar associationsrätten som ett slags kontrakt varigenom man bl. a kan kringgå kravet på brott enligt 2 kap 4 § SkL, kommer kontraktsrättsliga betraktelsesätt anläggas på arbetet. Tyngdpunkten i arbetet ligger på aktiebolag, men även föreningars förhållanden behandlas. Handelsbolag har utelämnats främst av det skälet att här föreligger inget begränsat ägaransvar som karaktäriserar de båda föregående associationsformerna. Oavsett om man kan tillerkänna ett handelsbolag skadeståndsansvar gentemot delägarna, är det dessa som är solidariskt ansvariga för bolagets skulder. För det fall handelsbolaget kan göras ansvarigt mot delägarna kan dessa alltid vända sig mot de övriga delägarna. Att gränsen mellan handelsbolaget och delägarna är svag i detta hänseende, gör att frågan i praktiken blir forcerad.

3.3 Disposition

Inledningsvis redogörs för den allmänna skadeståndsrätten och den speciellt associationsrättsliga skadeståndsrätten. Därefter behandlas associationernas skadeståndsansvar enligt den sk organteorin. Därefter följer behandlingen av kärnfrågan som är föremål för detta arbete, nämligen associationers skadeståndsansvar gentemot sina medlemmar varvid en allmän diskussion förhållandet mellan associationen och associationsmedlemmen följs av speciella spörsmål rörande aktiebolag och föreningar. En presentation av Engelsk rätt i frågan avslutar uppsatsen.

3.4 Metod

Uppsatsen är ett resultat av käll- och litteraturstudier samt analyser av rättsfall. Som utgångspunkt har använts två utlåtanden, det ena av juris doktor och tillika professor i civilrätt Jan Kleineman, samt det andra av juris doktor och docenten i civilrätt, Svante Johansson. Frågan har också behandlats av Lars Taxell och Hjalmar Karlgren. Eftersom skadestandsprocesser av den typ som behandlas inte är helt ovanliga utomlands görs jämförelser med utländsk rätt. Av personligt utbildningsmässiga skäl har jag valt engelsk rätt.

4 Allmänt om skadestånd inom associationsrätten

4.1 Skadeståndslagen och den associationsrättsliga skadeståndsrätten

Den associationsrättsliga skadeståndsrätten är en specialreglering vid sidan av den allmänna skadeståndsrätten. Enligt den senare skall en ekonomisk påvisbar skada ha uppkommit genom uppsåtlig eller oaktsam handling (såvida det inte är fråga om strikt ansvar, oberoende av uppsåt och oaktsamhet). Av intresse för denna uppsats är rena förmögenhetsskador, d v s sådana skador som inte är person eller sakskador. Enligt 2 kap 4 § SkL ersätts ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden endast om den orsakats genom brott.

Skadan måste gå att uppskatta till ett visst belopp. Av RB 35 kap 5 § framgår att domstolen kan uppskatta skadan om bevisning härom svårligen kan föras. Att det föreligger risk för skada räcker i princip inte för att ersättningsskyldighet skall inträda.¹ För skadeståndsskyldighet krävs dessutom att adekvat kausalitet mellan handling eller underlåtelse och den inträffande skadan föreligger. Skadan skall således inte vara en slumpmässig följd av handlingen. Händelseförloppet måste vara någorlunda normalt och förutsebart. Det är den skadelidande som har att visa orsakssambandet mellan handling och skada. HD har emellertid i rättspraxis lättat på beviskravet i förevarande hänseende genom att införa en regel som säger att ansvar skall inträda om det är mer sannolikt att skadan orsakats på sätt som käranden påstått än på sätt som svaranden åberopar som trolig orsak.²

¹ Jfr NJA 1979 s 157 och 1996 s 224.

² Dotevall, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör, s 94 f (cit:Dotevall) och NJA 1981 s 622, 1982 s 421 och 1983 s 701.

Rena förmögenhetsskador i inomobligatoriska förhållanden ersätts enligt den allmänna och speciella kontraktsrätten och således oberoende av att en straffbelagd gärning begåtts.³

Skadeståndsreglerna i t ex ABL och EFL utökar området för ersättning av ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden. I fråga om aktiebolag regleras styrelseledamots och verkställande direktörs (VD) ansvar i 15 kap 1 §, revisors ansvar i 15 kap 2 § och aktieägares ansvar i 15 kap 3 § ABL.

Styrelseledamöternas ansvar är individuellt. Skadeståndsskyldighet kan uppkomma dels mot bolaget, det s k interna ansvaret, dels mot aktieägare eller tredje man, det s k externa ansvaret. Denna distinktion bygger på ordalydelsen av 15 kap 1 § 1: a meningen respektive 2:a meningen.⁴ Motsvarande regler avseende ekonomiska föreningar återfinns i EFL 13 kap 1 – 3 §§.

Här skall även uppmärksammas skillnaden mellan direkt och indirekt skada. Med direkt skada avses skada som omedelbart träffar bolaget eller tredje man. Indirekt skada innebär att tredje man eller aktieägare skadas genom att bolaget drabbas av en direkt skada.

Efter denna korta beskrivning av den allmänna skadeståndsrätten och de skadeståndsrättsliga bestämmelserna i ABL respektive EFL, skall nu associationernas egna skadeståndsansvar behandlas. Detta regleras inte i de associationsrättsliga lagarna eller i den allmänna skadeståndsrätten.

³ Se t ex Hellner, Jan, Speciell avtalsrätt II, Kontraktsrätt, 1993 och Adlerkreutz, Avtalsrätt, 1989.

⁴ Se vidare Dotevall, s 72 ff.

4.2 Organansvaret

Innan den specifika frågeställning som är föremål för detta arbete diskuteras, bör några ord sägas om associationers förmåga att påta sig åtaganden och åläggas skadeståndsskyldighet överhuvudtaget. Utgångspunkten är då främst ansvaret gentemot tredje man som inom- eller utom obligatoriskt kan fordra skadestånd av den juridiska personen.

Klart är att associationer, i vart fall när det gäller juridiska personer, kan ådraga sig skadeståndsansvar gentemot utomstående borgenärer eller andra skadelidande precis som vilka andra rättssubjekt som helst. Detta ansvar är dock inte associationsrättsligt. Svensk rätts inställning är den, att associationers skadeståndsskyldighet generellt sett faller utanför associationsrättens ramar. Istället hänvisas till skadeståndsrätten så som den tillämpas i kontraktsrätten respektive i utomobligatoriska förhållanden. Man har således att följa villkoren i ingångna avtal och ytterst de lagar som regler de olika avtalstyperna. Vid utomobligatoriska förhållanden uppkommer skadeståndsskyldighet enligt SkL eller särskilda skadeståndsregler som är tillämpliga i de enskilda fallen.

Juridiska personer kan, på grund av att lagstiftaren tillerkänner dem rättssubjektivitet och rättshandlingsförmåga, ingå avtal och därigenom ådra sig förpliktelser, se t ex. 1 kap 1 § 1 st. och 2 kap 13 § 1 st. ABL. Vid avtalsbrott kan den juridiska personen tvingas ersätta motpartens därigenom uppkomna ekonomiska skada enligt allmänna kontraktsrättsliga principer och t ex. köplagen. Likaså ansvarar de såsom självständiga rättssubjekt för skador som vållats av deras anställda enligt regeln om principalansvar, 3 kap 1 § SkL. Historiskt sett har detta inte alltid varit självklart. I NJA 1884 s 418 avvisades skadeståndstalan mot ett aktiebolag på den grunden att talan inte var riktad mot någon fysisk person.⁵

⁵ Se vidare NJA 1886 s 289, NJA 1908 s137 och NJA 1960 s 243.

Beträffande utomobligatoriskt skadeståndsansvar för juridiska personer har trots avsaknaden av lagregler dylikt ansvar tagits för givet – skadeståndsskyldighet kan uppstå precis som för vilka andra personer som helst. Skadeståndsansvaret grundar sig på den allmänna culparegeln i 2 kap 1 § SkL, som gäller ansvar för eget vållande. Eftersom juridiska personer är fiktiva⁶, utgör de således ett undantag härifrån; som eget vållande får man istället räkna vållande av någon annan, nämligen sådana fysiska personer vilka innehar organställning i associationen.⁷ Karlgren har träffande formulerat saken så, att man ”identifierar så att säga driftsledningen med företagaren själv”.⁸ Citatet kan sägas ge uttryck för innebörden av begreppet organansvar. Med organansvar menas i fortsättningen således den juridiska personens eget skadeståndsansvar för skador förorsakade av dess organföreträdare och har således inget att göra med bestämmelserna i 15 kap ABL eller 13 kap EFL. Begreppet är något vilseledande – det hade varit mer träffande att med det åsyfta organens skadeståndsansvar. Emellertid är det detta begrepp som återfinns i litteraturen och undantag kommer därför inte att göras här.

För aktiebolagens del räknas som organ bolagsstämman, styrelsen, verkställande direktör och likvidator. För ekonomiska och ideella föreningar är organen föreningsstämman, styrelsen och verkställande direktör (om sådan finnes).

Ett reellt ansvar för annans vållande är som nämnts ovan principalansvaret. Den praktiska skillnaden mellan ett organansvar enligt 2 kap 1 § och principalansvar enligt 3 kap 1 § SkL är dock inte särskilt stor. Är det emellertid fråga om sakskada kan skillnaden få betydelse i jämkningshänseende eftersom 3 kap 6 § SkL endast är tillämplig vid

⁶ Utan anspelning på den s k fiktionsteorin.

⁷ Frågan om den juridiska personens organansvar kräver att culpa föreligger hos skadevållande organföreträdare får lösas med ledning av den allmänna gränsdragning mellan culparegeln och regeln om strikt ansvar, se Taxell, ansvar och ansvarsfördelning i aktiebolag s.184. (cit: Taxell, ansvar).

⁸ Karlgren, Skadeståndsrätt, s. 174.

principalansvar.⁹ Genom att anknyta till diskussionen om principalansvar för falsus procurator kan gränserna för den juridiska personens ansvar för dess organ ytterligare stakas ut, men detta låter sig inte göras inom ramen för detta arbete.¹⁰

Organansvarets tillämplighet begränsas av att skadan måste ha orsakats inom associationens verksamhetsföremål.¹¹ För att avgöra om så är fallet åtskiljs interna och externa bolags- respektive föreningsangelägenheter. De förra omfattar t ex åtgärder som rör associationens interna organisation, förhållandet mellan organen, fattande och verkställande av beslut och utdelning till associationsmedlemmarna. Som exempel på interna angelägenheter kan nämnas det fall då en styrelseledamot lämnar felaktiga upplysningar när en aktieägare utnyttjar sin frågerätt enligt 9 kap 12 § ABL. Interna angelägenheter faller alltid inom ramen för associationsverksamheten.¹²

Externa angelägenheter rör själva affärsverksamheten och förhållandet till tredje man. Förutsatt att den juridiska personen blivit kontraktträttsligt bunden genom rättshandling av bolagsledningen gäller, att om denna låter bolaget begå kontraktsbrott, tredje man därigenom har ett skadeståndsanspråk som får riktas mot bolaget.¹³ För organansvarets tillämplighet krävs dock, att den företrädare som t ex ingått avtal med tredje man har behörighet respektive befogenhet att ingå avtalet samt att han därvid handlat inom ramen för den juridiska personens verksamhetsföremål. Aktiebolagslagen reglerar uttryckligen vem som kan binda bolaget genom rättshandlingar, se 8 kap 6, 11, 12 §§ och vad de därvid har att följa, 8 kap 13, 14 §§ ABL. Kan avtalet på dessa grunder inte betecknas som för

⁹ Bengtsson, Nordensson och Strömbeck, Skadestånd, 3 uppl. 1985, s. 96, s 114.

¹⁰ Se vidare Kleinemans utlåtande, Om juridisk persons skadeståndsansvar för dess organföreträdarens vårdslöst förorsakda skador, s 4 ff. (cit: Kleinemans utlåtande)

¹¹ Taxell, ansvar, s 184.

¹² Taxell, ansvar s 39.

¹³ Kleineman, utlåtande, s 4.

associationen bindande, blir det istället fråga om ett rättsförhållande mellan företrädaren och tredje man, se t ex för aktiebolag 8 kap 14 §.¹⁴

Likaså vid utomobligatorisk skada kan organansvar endast tänkas inträda om sådan skada faller inom företrädarens kompetensområde eller orsakats vid utövandet av verksamhetsföremålet.¹⁵ I NJA 1929 s 461 gjorde sig en ställföreträdare för ett aktiebolag skyldig till ärekränkning i en stämningsansökan som han undertecknat för bolagets räkning. Skadeståndskyldighet ådömdes bolaget och ställföreträdaren solidariskt. Grunden för ställföreträdarens ansvar är oklart. Den får närmast sökas i den brotliga handlingen och inte i då gällande aktiebolagslag. Principen om organansvaret får dock anses vara fastslaget i det att även bolaget ålades ansvar.

De skador som associationsmedlemmar kan drabbas av och som är av intresse för detta arbete naturligen sådana som betecknas som rena förmögenhetsskador. Sådana skador ersätts emellertid enligt allmänna skadeståndsregler endast om de vållats genom brott, se 2 kap 4 § SkL. Begränsningen i detta hänseende är emellertid inte absolut. I motiven till SkL uttalar nämligen DepCh att skadestånd vid ren förmögenhetsskada enligt culperegeln kan utgå också i andra fall trots att en straffbelagd gärning därvid ej begåtts. En dylik utvidgning av området för skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada skall ske genom en restriktiv domstolspraxis.¹⁶

¹⁴ Taxell, ansvar, s 36 ff.

¹⁵ Se vidare Taxell, ansvar, s 37 f.

¹⁶ Prop 1972:5, s 221 f., s 225.

5 Associationers skadeståndsansvar gentemot sina medlemmar

5.1 Allmänt

Anledningen till att man ej ålägger associationen associationsrättsligt skadeståndsansvar mot medlemmarna är att den inte anses ha några förpliktelser gentemot dem. Meningen med de associationsrättsliga lagarna är att tillgodose behovet av olika former av samverkan mellan personer, och de reglerar således endast dels förhållandet mellan medlemmarna sinsemellan, dels mellan medlemmarna och associationsorganen och organens ledamöter.¹⁷

5.2 Kontraktuell förhållande mellan associationen och dess medlemmar

Då en associationsmedlem åsamkas ren förmögenhetsskada genom att dennes associationsrättsliga rättigheter kränkts av associationen men utan att brott föreligger, återstår det, mot bakgrund av vad ovan sagts om rena förmögenhetsskador, att försöka kvalificera förhållandet mellan medlemmen och associationen såsom kontraktuellt eller åtminstone kvasikontraktuellt. Med anläggande av kontraktsrättsliga synpunkter är det möjligt att betrakta en associations författning som ett avtal medlemmarna emellan samt mellan associationen och medlemmarna. Med en sådan utgångspunkt kan associationen åläggas skadeståndsansvar för rena förmögenhetsskador mot medlemmarna.

¹⁷ Johanssons utlåtande, Angående viss fråga avseende skadestånd i associationsrättsliga förhållanden, s 1. (cit: Johanssons utlåtande)

Det kontraktuella momentet skulle kunna ligga i ett separat kontrakt ingånget mellan associationen och medlemmen såsom avtalsparter med ömsesidiga rättigheter och förpliktelser gentemot varandra. De konstituerande dokumenten som varande ett kontrakt om samverkan mellan medlemmarna, eventuellt jämte relevant associationslag, är en annan möjlighet. En variant på det sista alternativet är att på grundval av t ex de konstituerande dokumenten, se förhållandet mellan association och medlem som kvasikontraktuell.

Ett argument för att en associationsmedlem skulle kunna föra skadeståndstalan mot associationen är att utgå ifrån den rättsekonomiska aspekten på associationen. Associationen har härvidlag framställts som ett "nexus of contracts" varigenom de olika aktörerna i och kring associationen sammanbinds. Enligt detta betraktelsesätt skulle ingångna avtal mellan association och medlem som bryts kunna föranleda skadeståndsskyldighet enligt allmänna kontraktsrättsliga principer. Synsättet bygger på Ronald Coase' "theory of firm" som vill förklara att själva orsaken till framväxten av samverkansfrämjande associationer är att nedbringa transaktionskostnaderna vid ingående av avtal. Istället för att varje medlem för sig ingår separat avtal med t ex en tredje man, låter man associationen göra detta.¹⁸

5.3 Intressekonflikten mellan

associationsmedlem och tredje man

I det följande kommer att redogöras för det rättsfall i vilket det fastslagits att associationsmedlemmar inte på associationsrättsliga grund kan utfå skadestånd av associationen. Frågan om en kontraktsrelation föreligger mellan en medlem och associationen och om skadestånd på denna grund kan utdömas är inte helt enkel. Det har nämligen visat sig att trots att en sådan kontraktsrelation ansetts föreligga och att skadestånd på grund av associationens ”kontraktsbrott” enligt sedvanliga civilrättsliga regler om avtalsbrott och skadestånd i normala fall hade utdömts, dessa civilrättsliga regler i vissa fall fått ge vika för associationsrättsliga hänsyn och medlemmen därmed blivit utan ersättning.

5.3.1 NJA 1935 s 270

Rättsfallet NJA 1935 s 270 återger svensk rätts principiella ståndpunkt i frågan om en associationsmedlem eller med sådan likställd person äger rätt att på associationsrättsliga grunder rikta skadeståndsanspråk mot associationen. Rättsfallet gällde aktiebolagsrättsliga förhållanden men torde vara lika relevant på föreningar.

I rättsfallet bevakade förvärvare av s k participating debentures som utfärdats av aktiebolaget Kreuger & Toll, skadeståndsfordringar för förlust som drabbat dem genom förvärven. Som grund för sin talan anförde de att de förlitat sig på uppgifter i bolagets balansräkningar och andra handlingar vilka sedermera befunnits falska. Enligt punkt 6 i villkoren för de ifrågavarande participating debentures skulle ”[i] händelse av likvidation ... samtliga debentures...återbetalas ur bolagets tillgångar...innan någon utskiftning av tillgångarna sker till aktieägarna men efter det att alla bolagets övriga skulder betalats”.

¹⁸ Coase Ronald H, The Nature of the Firm, *Economica*, Vol. 4, s 386 ff. (1937)

RR:n förklarade innehavarna av de omförmälda participating debentures vara likställda med oprioriterade borgenärer och tillerkände dem skadestånd enligt yrkade belopp. Konkursförvaltarna överklagade till Svea HovR vilken genom ändring av RR:ns dom ogillade förvärvarnas skadeståndstalan eftersom förvärven inte skett direkt från bolaget utan från tidigare innehavare och bolaget således inte varit part vid överlåtelsen av skuldebrev. Efter överklagande fastställde HD HovR:ns domslut med följande motivering:

”Med hänsyn till den rätt i avseende å vinstutdelning och andel i bolagets tillgångar vid likvidation, som sålunda tillförsäkrats debenturesinnehavarna måste dessa anses vara i väsentlig mån likställda med aktieägare och förty, oansett de omständigheter under vilka de förvärvat förbindelserna, icke kunna å dylikt förvärv grunda skadeståndsfordran mot bolaget.”

5.3.2 NJA 1936 s 527

Utfallet blev den motsatta i NJA 1936 s 527. En person X hade ingått bytesavtal med Ivar Kreuger, styrelseledamot i Aktiebolaget Kreuger & Toll, med innehåll att X överlät ett visst antal aktier som han ägde i bolaget B mot att Kreuger till X överlät visst antal aktier i Kreuger & Toll.¹⁹ Efter Kreuger & Tolls konkurs bevakade X skadeståndsanspråk i bolagets konkurs. Som grund för sin talan åberopade X dels att han blivit svikligen förledd av Kreuger eftersom denne varit medveten om att aktierna i Kreuger & Toll varit värdelösa, och dels att Aktiebolaget Kreuger & Toll i enlighet med organansvarsteorin är skadeståndsansvarigt även om bytesavtalet ingicks med Ivar Kreuger personligen. Konkursförvaltarna å andra sidan anförde i sitt bestridande att bolaget inte var part i bytesavtalet och att X i enlighet med utfallet i NJA 1935 s 270, inte kan i konkurrens med övriga borgenärer bevaka skadeståndsfordran mot bolaget.

¹⁹ Före 1944 års ABL kunde aktiebolag äga och sälja egna aktier.

HD fann liksom underinstanserna att bytesavtalet tillkommit genom svikligt förfarande från Kreugers sida och var därför inte bindande för X såsom avtalspart – han jämfördes såsom tredje man gentemot bolaget. Det som är intressant i detta sammanhang är att skadestånd för förlust på grund av avtalets ogiltighet utdömdes till X såsom oprioriterad borgenär eftersom bytesavtalet ansågs vara ingånget *direkt* med bolaget som medkontrahent.²⁰ Detta leder in oss på den fortsatta diskussionen.

5.3.3 Analys

I NJA 1935 s 270 fastlogs principen att en associationsmedlem i denna sin egenskap inte kräva skadestånd av associationen. Detta innebär således att det är respektive associationsrättslig lag som omöjliggör en dylikt skadeståndstalan. Medlemmar är dock inte förhindrade att som anställda eller kontraktsparter yrka skadestånd enligt allmänna skadeståndsregler i inom- eller utomobligatoriska förhållanden.

I fallet fann HovR:n, i likhet med RR:n, att Ivar Kreugers svikliga manipulerande med bolagets balansräkningar, vilket resulterade i att dessa uppvisade väsentligt bättre ekonomisk ställning än som i verkligheten var fallet, föranledde de förlustbringande köpen av participating debentures. Att den skadelidande förvärvaren av participating debentures som varit utsatt för svek och lidit en direkt ekonomisk förlust av HD ändå inte tillerkändes skadestånd kan vid första påseende verka anmärkningsvärt. Hur är detta möjligt då bolagsledningens svikliga förfarande i sig kan medföra ogiltighet av en aktieteckning och sådan ogiltighet ju kan grunda skadeståndsansvar för bolaget? Enligt 30 § (alternativt 33 §) AvtL skall en rättshandling, som framkallats genom svek av den gentemot vilken rättshandlingen företagits, vara ogiltig. Karlgren ger avsteget från ogiltighetsregeln en rättspolitisk motivering genom att karaktärisera problemet som en intressekonflikt mellan å ena sidan den associationsrättsliga grundsatsen att en medlem i denna sin egenskap inte äger utfå skadestånd från associationen och å andra

²⁰ Jfr HovR:n i NJA 1935 s 270, s 276, “vilka ostridigt icke skett från bolaget”.

sidan intresset att tillämpa allmänna civilrättsliga regler om skadestånd. Kan ett kontraktsförhållande mellan associationen och associationsmedlemmen anses föreligga men skadestånd vid associationens kontraktsbrott ändå inte utdöms, måste detta innebära att man ger associationsrättsliga hänsyn företräde framför vanliga civilrättsliga grundsatser om skadestånd i kontraktsförhållanden. Frågan om en aktieägare har rätt att kräva skadestånd av bolaget på grund av att t ex vinstutdelning som tillkommer honom har uteblivit får besvaras genom en avvägning mellan å ena sidan hans intresse att såsom aktieägare utfå skadestånd avseende vinstutdelningsbeloppet och därpå löpande ränta, och å andra sidan borgenärernas intresse att förbehålla associationens egna kapital för sina fordringar och inte behöva konkurrera med associationsmedlemmarna. De sistnämnda får ju, vid utskiftning i anledning av likvidation eller konkurs, normalt sina andelar utdelade först efter att fordringsägarna fått sina krav tillgodosedda. Det ankommer således på en domstol att i varje enskilt fall avgöra vilket intresse, associationsmedlemmens eller borgenärernas, som skall vinna företräde.

De rättspolitiska skäl som motiverar HD:s ställningstagande kan hämtas i främst borgenärsskyddsintressena. För borgenärerna är det av stor vikt att aktieägarna inte skall kunna återkräva aktiekapitalet på grund av att de åsamkats direkta skador genom bolagsledningens oaktsamhet, trots att ogiltighet kan ligga för handen. I 1935 års fall har således de associationsrättsliga borgenärsintressena fått företräde framför allmänna civilrättsliga rättsgrundsatser om rättshandlingars ogiltighet och skadeståndregler.²¹ Det är således viktigt att ha i minnet att de skadeslidande inte i någotdera fallet kunde direkt på associationsrättsliga grunder få skadestånd.

En annan motivering kan hämtas från kapitalanvändningsreglerna i 12 kap ABL enligt vilka utbetalning till aktieägare endast kan ske enligt ABL:s regler om vinstutdelning, nedsättning av aktiekapitalet eller reservfond

respektive utskiftning vid likvidation.²² Begreppet ”utbetalning” skall tolkas extensivt och torde därför även innefatta skadestånd till aktieägare.²³ Eftersom ABL inte ger aktieägare rätt till skadestånd av bolaget kan sådan utbetalning endast utbetalas enligt den allmänna skadeståndsrätten.

Karlgren presenterar med anledning av de två rättsfallen skäl för och emot att ogiltighet skall inträda vid aktieteckning och förvärv från tidigare aktieägare på grund av t ex svek. Som skäl *mot* tillämpningen av allmänna ogiltighetsregler vid aktieteckning anför han det ovan nämnda borgenärsintresset. Kapitalanvändningsreglerna i 12 kap ABL, som skall fungera såsom säkerhet för existerande och presumtiva borgenärer, skulle förfela sitt syfte om alla svikligen förledda aktietecknare skulle kunna återkräva sina insatser.²⁴

För tillämpningen av ogiltighetsreglerna åberopas i första hand de allmänna skälen till att man överhuvud instiftat dem. De aktiebolagsrättsliga hänsyn som man kan stödja sig på är att ohederligt förfarande vid aktieteckning kan verka vara ett enkelt och effektivt sätt för mindre nogräknade personer att skaffa sig kapital och detta bör särskilt förhindras. Att 15 kap ABL stadgar skadeståndsansvar för bolagsledningen föranleder dock att skadelidande först och främst bör vända sig mot denna och inte bolaget. Slutsatsen är att i de fall ogiltighet av aktieteckning inte aktualiseras kan inte heller skadeståndsskyldighet uppstå för bolaget.²⁵

INJA 1936 s 527 skedde förvärvet av aktierna direkt från Ivar Kreuger (som dock identifierades med bolaget). Fråga uppstår om slutsatsen, att svek inte utgör ogiltighetsgrund och att därför inte heller skadeståndsansvar kan utkrävas, är tillämplig jämväl i de fall då bolaget själv var kontraktspart. I 1935 års fall skedde förvärvet av värdepapprena inte direkt av bolaget utan

²¹ Karlgren, Några aktierättsliga anteckningar i anledning av ett par rättsfall, s 189 ff. (cit: Karlgren, anteckningar)

²² Hobér, SvJt 1987 s 582.

²³ Nerep, Aktiebolagsrättsliga studier, s 58.

²⁴ Karlgren, anteckningar, s 198.

²⁵ Karlgren, anteckningar, s 201.

av förutvarande innehavare. I förhållande till en sådan aktieförvärvare kan bolaget - eftersom inget kontraktsförhållande föreligger mellan aktiebolaget och aktieförvärvaren -, endast svara enligt grunderna för utomobligatoriskt skadeståndsansvar för bolagsledningens svikliga handlande, och det krävs då även att handlandet är straffbelagt. Å andra sidan bör man ta hänsyn till samma motiv för att inte utdöma skadestånd som kan anföras vid aktieteckning och andra rättshandlingar som företas direkt gentemot bolaget.

Som en lösning på problemet presenterar Karlgren en modell enligt vilken avvikelser från de allmänna skadeståndsrättsliga reglerna (dvs skadestånd enligt dessa regler utgår inte) endast sker om och i den mån ett skadestånd skulle inkräkta på det registrerade aktiekapitalet.²⁶ Denna lösning, som således skulle berättiga aktieägaren till skadestånd av bolaget i vissa fall, förespråkas även av Fredenberg som ser reglerna om rätt för aktieägare att i vissa fall tvinga bolaget lösa in aktieägares aktier (jfr 13 kap 3 § 1 st. 2 men ABL) som stöd för att ogiltighet respektive skadeståndsskyldighet skall inträda så länge det bundna egna kapitalet förblir intakt.²⁷

Att man i 1936 års fall tillerkände förvärvaren av aktierna skadestånd beror, som nämnts ovan, på att förvärven ansågs ha skett direkt från bolaget och han jämställdes på denna grund med borgenärerna. Mot bakgrund av det sagda är HD:s motivering i 1935 års fall något förbryllande eftersom innehavare av participating debentures är likställda med aktieägare och skall, ”oansett de omständigheter under vilka de förvärvat förbindelserna”, på grund av denna sin egenskap inte kunna grunda skadeståndsfordran mot bolaget. De citerade orden torde innebära att skadeståndsskyldighet är utesluten även när förvärven skett direkt från bolaget men att HD frångått denna mening i 1936 års fall. Möjligen är det av denna anledning JustR Wedberg särskilt yttrade att majoritetens mening avvek från den rättsgrundsats som antagits av HD i NJA 1935 s 270. Å andra sidan kan måhända förenligheten mellan rättsfallen stödjas på det faktum att i 1936 års

²⁶ Karlgren, anteckningar, s 202.

fall aktieförvärvaren sågs som tredje man i förhållande till bolaget. Att det var aktie som förvärvades måste ha varit av underordnad betydelse.

²⁷ Fredenberg, SvJt 1938 s 714.

6 Aktiebolags skadeståndsansvar mot aktieägare

6.1 Inledning

Som utgångspunkt för den fortsatta framställningen förutsätts att aktiebolaget i enlighet med ovan redogjorda organteori ansvarar för ingångna förpliktelser och att bolaget som rättssubjekt är skilt från sina medlemmar. Att ansvar eventuellt kan utkrävas styrelsens ledamöter, är ett spørsmål som inte kommer att beröras i det följande. Det går ej att på direkt aktiebolagsrättslig grund tillerkänna aktieägare skadestånd av bolaget. Frågan är snarare vilken ställning aktiebolagsrättsliga skyddsnormer för olika intressenter i aktiebolagsrättsliga sammanhang, skall anses inneha i förhållande till allmänna civilrättsliga grundsatser enligt ovan redogjorda intressekonflikt mellan associationsrättsliga borgenärs- och aktieägarintressen och å andra sidan intresset av att upprätthålla allmänna förmögenhetsrättsliga principer I det följande kommer närmare analyseras vilka skador som typiskt sett drabbar aktieägare och som de genom skadeståndstalan mot bolaget kan tänkas bli gottgjorda för.

6.2 Ansvar för skador inom bolagsverksamheten

Bolagets ansvar gentemot aktieägaren aktualiserar aktieägarens rättsliga ställning i förhållande till bolaget. Det viktigaste är att aktieägaren har vissa på lag, bolagsordning eller beslut av bolagsorgan grundade anspråk. Det avgörande för bolagets generella (organ)ansvar att den skadebringande åtgärden vidtagits inom verksamhetsföremålet för bolaget. Bolaget är skyldigt att genom sina företrädare respektera aktieägarnas befogenheter och tillmötesgå deras aktierättsliga anspråk. De rättigheter som kan komma att

kränkas kan indelas i och inordnas under dels ekonomiska befogenheter, dels förvaltnings- och dispositionsbefogenheter.

I princip är endast sådana skador som förorsakats av bolaget och som drabbar aktieägaren direkt ersättningsgilla. Sådan direkt skada kan orsakas genom kränkning av en aktieägares "aktierätt" när denne hindras utöva någon aktierättslig befogenhet som tillkommer honom enligt lag, bolagsordning eller särskilt bolagsstämmobeslut utan att bolaget självt på något sätt lidit förlust.

Sådana skador som för aktieägarnas del är att beteckna som indirekta, t ex då bolagsorganen vid fullgörandet av sitt uppdrag skadar bolaget, ersätts genom att bolagets förlust ersätts och aktievärdet därigenom återställs.²⁸ Annorlunda uttryckt: när bolaget erhållit ersättning för den omedelbart lidna skadan, erhåller samtliga bolagets intressenter i samma stund ersättning för deras medelbart lidna skada som är likformig.²⁹ Härvid är det de sedvanliga reglerna i 15 kap ABL som är tillämpliga.

De ekonomiska intressena, vilka förutsätts vara gemensamma för alla aktieägare, kan karaktäriseras som intresset av att erhålla största möjliga avkastning av insatt kapital både i form av utdelning och värdeökning, att erhålla största möjliga andel i bolagets egendom vid nedsättning av aktiekapitalet eller vid skifte i samband med likvidation och att aktiernas omsättningsvärde är så högt som möjligt.³⁰ Trots att skyddsreglerna i ABL utformats med dessa skyddsintressen i åtanke, kan skador som uppstår inom bolagspolitiken, dvs. bolagsverksamhetens inriktning och utformning, inte angripas av t ex minoritetsaktieägare som ser värdet av sina aktier påverkas negativt. För företagsekonomiskt dåliga affärer ges inget rättsskydd så länge de faller inom lagens och bolagsordningens ram.³¹

²⁸ Taxell, Aktieägarens rättsskydd, s 228 f.

²⁹ Dotevall, s 453

³⁰ Taxell, Aktieägarens rättsskydd, s 24.

Förvaltningsbefogenheterna ger aktieägaren rätt att i bolagsstämma personligen eller genom fullmäktige närvara, yttra sig, framställa förslag och genom omröstning besluta i bolagets angelägenheter, 9 kap 1, 2 §§ ABL. Aktieägare äger rätt att få ärende behandlat vid bolagsstämma 9 kap 7 § och erhålla upplysningar av styrelsen och VD, 9 kap 12 § 1st. I vissa fall har aktieägare rätt att ta del av böcker, räkenskaper och andra handlingar som rör bolagets verksamhet, 9 kap 12 § 4 st. Vidare har aktieägare rätt att klandra bolagsstämmebeslut enligt 9 kap 17 § ABL. Slutligen har aktieägare rätt att i vissa fall för bolagets räkning väcka skadeståndstalan 15 kap 5, 6 §§ ABL. De nämnda förvaltningsbefogenheterna syftar ytterst till att säkerställa ägarnas ovannämnda ekonomiska intressen.³²

Vidare kan aktierätten tänkas bli kränkt genom att åtgärder vidtas i strid med likhetsprincipen och generalklausulen, 3 kap 1§, 8 kap 13 § 1 st. och 9 kap 16 § ABL.

Frågan om brott mot dessa befogenheter och anspråksskydd kan grunda skadeståndsansvar för bolaget är en del av själva kärnfrågan för denna uppsats och låter sig inte besvaras med ett enkelt jakande eller nekande. Det enklaste och antagligen säkraste tillvägagångssättet är att genom tillämpning av 15 kap ABL kräva skadestånd av styrelsen eller VD. Huruvida bolagets skadeståndsansvar mot aktieägaren kan aktualiseras kräver att man tar hänsyn till vad som hittills sagts om problemställningen och aktieägarens ställning i bolaget. Frågan om bolagets skadeståndsansvar är kan tänkas vara beroende av bolagets ekonomiska ställning och om borgenärsintressena därigenom skulle äventyras.

Efter denna översiktliga genomgång skall redogöras för vissa i litteraturen uppmärksammade situationer då aktieägaren lider skada på grund av bolagets vidlåtan.

³¹ Taxell, Aktieägarens rättsskydd, s 26.

6.3 Om skadebringande bolagsstämmobeslut

En intressant fråga är huruvida bolaget kan göras ansvarigt mot aktieägare för skada som orsakats av ett rättsstridigt bolagsstämmobeslut. Rättsenliga beslut utesluter skadeståndsansvar, aktieägarna kan ej i sådana fall ta hänsyn till de konkreta verkningar som drabbar honom själv. Genom att rösta för en viss åtgärd kan en aktieägare anses ha samtyckt till densamma, vilket förtar honom rätt till skadeståndsanspråk även om han inte förutsett att han själv därigenom skulle drabbas av skada.³³

Aktieägare som ej medverkat till rättsstridigt beslut, antingen genom att rösta emot viss åtgärd eller som inte varit närvarande vid beslutets fattande, äger rätt att klandra detta enligt 9 kap 17 §. Enligt förarbetena till 1944 års ABL kan skadeståndstalan i regel endast föras av aktieägare om denne först utnyttjat klandermöjligheten. Detta gäller dock inte fall av bolagsstämmobeslut som kvalificeras som nulliteter, eftersom sådana beslut överhuvud ej får verkställas och således saknar det betydelse om aktieägare klandrat beslutet.³⁴ Styrelsen och VD:n är dessutom skyldiga att underlåta att verkställa beslut eller vidta åtgärder som strider mot ABL eller bolagsordningen, 8 kap 13 § 2st ABL. Frågan om en utnyttjad klandermöjlighet utesluter skadeståndsanspråk bör bedömas på samma sätt som när skada förorsakats av en företrädare utan att ett bolagsstämmobeslut föreligger.

Ur den skadelidande aktieägarens synvinkel är det likgiltigt vilket organ som orsakat honom skada, det väsentliga är att han har ersättningsanspråk. Detta gäller oberoende av om skadan tillfogats honom genom verkställighet av

³² Taxell, Aktieägarens rättsskydd, s. 21 f.

³³ Taxell, Ansvar, s 165.

³⁴ SOU 1941:9 s 645.

stämmobeslutet – härvid är de som företagit verkställighetsåtgärden ansvariga.³⁵

Aktieägaren måste således visa att han röstat emot bolagsstämmans beslut, att han klandrat och försökt förhindra verkställighet av det. Skadeståndstalan mot bolaget skall vara ett sekundärt skyddsmedel och måste ses mot bakgrund av övriga skyddsregler i ABL.³⁶

6.4 Ansvaret för emissionsprospekt

De ovan redogjorda rättsfallen från 1935 respektive 1936 avsåg förlustbringade förvärv av aktier på grund av vilseledande uppgifter i balansräkningar mm. En nära liggande skadesituation uppstår också vid emissionsprospekt som måste utarbetas vid emissioner av aktier till en vidare krets enligt 4 kap 18 § ABL. Det ankommer på styrelsen att upprätta prospekt och regler om vad den skall innehålla finns i 4 kap 20 – 24 § § ABL.

Inte heller beträffande emissionsprospekt finns det några uttryckliga aktiebolagsrättsliga sanktionsregler. Skadeståndsreglerna i 15 kap ABL kan dock aktualiseras om t ex bolagsledningen ger falska uppgifter beträffande bolagets ekonomiska ställning eller andra förhållanden som rör bolaget och vilka föranleder att aktieägaren företar förlustbringade dispositioner. Det kan vara fråga om att nytecknade aktier inte motsvarar insatsens värde eller försäljning av aktier till underpris.³⁷

I kommentaren till ABL uttalas kort att skadeståndsansvar för felaktiga emissionsprospekt i första hand åvilar styrelsen men att också bolaget som sådant kan tänkas ansvara.³⁸ Bolaget skulle då sannolikt inte ansvara enligt

³⁵ Taxell, Aktieägarens rättsskydd, s 231.

³⁶ Dotevall, s 485.

³⁷ Taxell, Ansvar, s 161.

³⁸ Kedner, Roos, Kommentar till aktiebolagslagen, del I, 5 uppl. 1995, s 161.

aktiebolagsrättsliga grunder utan närmast på allmänna skadeståndsrättsliga grunder. Först skall konstateras att gränsen för vad som kan grunda ansvar överhuvud taget är mycket oklar; dels är t ex balansräkningar återspeglings av bolagets förhållanden bakåt i tiden, dels kan information ges mycket subjektiv prägel i vaga termer.³⁹

Den närmare grunden för ansvar får dels sökas i det samband som anses föreligga mellan 15 kap 1 § ABL och straffrättsliga regler som t ex svindleri enligt 9 kap 9 § BrB och därmed skadeståndsansvar enligt 2 kap 4 § SkL. Denna väg är således den utomobligatoriskt skadeståndsrättsliga vägen.

Kontraktuellt skadestånd kan utgå om man ser tecknandet av aktier som ett avtal mellan bolaget och förvärvaren av aktierna. Svagheten i detta betraktelsesätt är, såsom vi sett i NJA 1936 s 527 respektive 1935 s 270, att endast de som förvärvat aktierna direkt av bolaget kan erhålla skadestånd av det, medan de som handlat på sekundärmarknaden står rättslösa.

6.5 Kontraktuellt ansvar för aktiebolag gentemot aktieägare

Den svenska inställningen huruvida ett kontraktuellt förhållande föreligger mellan aktiebolag och medlemmar är restriktiv. En tänkbar anledning härtill är att aktieägarna endast har vissa förvaltningsbefogenheter och eventuellt ekonomiska anspråk mot bolaget, men har därutöver inga skyldigheter i sin egenskap av aktieägare mot bolaget. Detta ensidiga förhållande kan tas till intäkt för att något avtalsförhållande där båda parter har rättigheter och skyldigheter gentemot inte föreligger i aktiebolagsrättsliga förhållanden.

Vid bedömningen av när en rättslig relation är kontraktuell eller kvasikontraktuell, får man söka ledning t ex i den närhet som föreligger

³⁹ Dotevall, s 498.

mellan kontrahenterna.⁴⁰ Vad som i aktiebolagsrättsliga sammanhang skulle utgöra det kontaktmomentet är inte helt klart. Tänkbara alternativ är stiftelseurkunden, bolagsordningen eller aktiebolagslagen som sådan.⁴¹ Man skulle också kunna se kontraktet som ett avtal om ett risktagande, varvid aktieägarna kommer överens om att tillskjuta kapital för ett gemensamt ändamål. Ett sådant synsätt har emellertid den bristen att avtalet skulle gälla aktieägarna emellan och inte mellan bolaget och aktieägarna såsom ett aktieägaravtal.⁴² Aktiebolaget har endast tillskapats för att ge ägarna möjlighet att samverka och begränsa deras ansvar till det insatta kapitalet.

Taxell uttalar att ”mellan bolaget och den enskilde aktieägaren förefinnes icke något egentligt avtalsförhållande som skulle motivera ett strängt ansvar för bolaget”.⁴³ Mera nyanserat innebär detta resonemang att aktieägarens rättsliga ställning gentemot bolaget varken går att klassificera som inom- eller utomobligatorisk. Något avtalsförhållande existerar inte. Ägarna har vissa förvaltningsbefogenheter i bolaget och, under förutsättning av vinst, eventuella ekonomiska anspråk mot det. Kränkningar av dessa av Taxell benämnda aktierättigheterna kan grunda ansvar för bolaget. Förutsättning härför är dock, förutom att sedvanliga skadeståndsrättsliga rekvisit är uppfyllda, att skadan skett inom bolagsverksamheten.⁴⁴

Åsikten delas av Nial-Johansson som anser att en förfördelad aktieägare inte skall få ersättning av bolaget enligt 2 kap 4 § SkL t ex då styrelsen enligt 3 kap 3 § ABL underlåtit att underrätta lösningsberättigad aktieägare att lösningsmöjligheten gått förlorad, eftersom aktieägarens rena förmögenhetsskada inte uppkommit genom brott.⁴⁵

⁴⁰ Kleineman, Ren förmögenhetsskada s. 304 f.

⁴¹ Utan att direkt beröra ämnet för detta arbete skriver Rodhe att stiftelseurkunden är det ”grundläggande avtalsdokumentet” beträffande bolagsbildningen, medan bolagsordningen rör bolagets framtida verksamhet. Rodhe, Aktiebolagsrätt, s 30 f.

⁴² Se tex NJA 1988 s 620.

⁴³ Taxell, Ansvar, s. 164.

⁴⁴ Taxell, Ansvar, s 38 f.

⁴⁵ Nial –Johansson, Svensk associationsrätt, s 351.

Sammantaget är den generella inställningen i svensk doktrin beträffande aktiebolagsrättsliga förhållanden, att 15 kap 1 § ABL i sig inte hindrar att bolaget kan bli skadeståndsskyldigt men att i avsaknad av ett avtalsförhållande krävs det att ett brott har begåtts enligt 2 kap 4 § Skl. Detta synsätt ger intryck av att man i aktiebolagsrättsliga förhållanden inte skulle kunna tillmäta kontraktmodellen någon bärkraft. Men analogier tycks dock inte vara helt uteslutna. Att kvalificera ett rättsförhållande som kvasikontraktuellt torde innebära att man tillämpar kontraktsrättsliga regler trots avsaknaden av ett formellt avtalsförhållande. Detta har varit tendensen inom föreningsrätten. Generellt sett ger detta anledning att befara ökad rättsosäkerhet, men i associationsförhållanden är det kanske nödvändigt att stärka medlemmarnas ställning och rättskydd genom att de gavs möjligheten att rikta sina anspråk direkt mot bolaget.⁴⁶

6.5.1 RH 1984:24

Det enda rättsfall som veterligen har behandlat frågan om kontraktuellt förhållande mellan aktiebolag och aktieägare är RH 1984:28. Fallet gäller skadeståndsansvar för en aktieägare gentemot en annan på grund av åsidosättande av en aktiebolagsrättslig regel. Den skadeståndsskyldige aktieägaren hade påtagit sig en uppgift som primärt ålåg det bolag i vilket de båda ägde aktier i.

I detta rättsfall blev aktiebolaget A, som var majoritetsägare i bolaget B, skadeståndsskyldigt gentemot minoritetsaktieägaren C, på grund av att A, som hade tagit på sig att fullgöra B:s skyldighet att, i enlighet med 14 kap 10 § 2 st. ABL (nuvarande 14 kap 32 § 2 st.), anmoda minoritetsaktieägare att uppge skiljemän för frågan om inlösen av aktierna i B ej fullgjort denna skyldighet. C hade sålunda inte erhållit någon sådan anmodan. Detta ledde till att denne yrkade skadestånd av A. TR:n fann, utan närmare redogörelse för rättsförhållandets natur, att A förfarit vårdslöst och tillerkände C skadestånd. Bolaget överklagade till HovR, som inte fann skäl till att

⁴⁶ Taxell, Ansvar, s 163.

meddela prövningstillstånd (målet handlades som ett s k småmål). Beslutet överklagades till HD, som fann att det var av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövades av högre rätt, se NJA 1982 s.330. HovR åter, fann att ersättningsskyldighet för ren förmögenhetsskada som inte orsakats genom brott kan också föreligga på grund av särskilt stadgande eller på grund av kontraktsförhållande. Den i målet aktuella föreskriften i ABL ansågs utgöra en minoritetsskyddsregel som ålägger det anmodningsskyldiga bolaget en plikt att lämna adekvat information om huruvida anmodan skickats ut till berörda aktieägare.

Bolaget A befanns skadeståndsskyldigt eftersom det åtagit sig att fullgöra en uppgift som enligt lag ålåg styrelsen i det bolag vars aktier var föremål för inlösen (bolaget B). A hade lämnat felaktigt besked till C när denne ej erhållit brev från bolaget enligt ovan nämnda regel. Av detta ansåg HovR:n följa att A förfarit vårdslöst och därför var skadeståndsansvarigt gentemot aktieägare i C.

I referatrubriken uttalas att det förelåg ett kvasikontraktuellt förhållande mellan aktieägarna. Frågan är vilken betydelse man kan tillmäta uttryck i referatrubriken till ett rättsfall. ”Kvasikontraktet” torde tolkningsvis närmast följa av grunderna för det aktuella lagrummet i vilket fall åtminstone viss legitimitet skulle ges modellen där ABL vore ett slags ”avtal”.⁴⁷

Enligt HovR:ns motivering utdömdes skadeståndet enligt ”grunderna för 15 kap 1 § ABL”. Denna paragraf reglerar emellertid endast stiftares, styrelseledamots och VD:s generella culpaansvar gentemot bolaget respektive deras speciella skadeståndsansvar gentemot aktieägare eller ”annan” vid överträdelse av ABL, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen. Fråga är alltså inte om bolagets ansvar utan dess organföreträdares ansvar.⁴⁸

⁴⁷ Kleineman, Ren förmögenhetsskada, s 307.

⁴⁸ Kleineman, Ren förmögenhetsskada, s 306.

15 kap 1 § ABL kan uppenbarligen inte ha tillämpats direkt eftersom bolaget A, beträffande sitt åtagande att informera minoritetsaktieägarna enligt 14 kap 32 § 2st, i förhållande till B måste räknas som utanförstående tredje man. Bolaget A:s företrädare har inte förfarit vårdslöst i sina *aktiebolagsrättsliga* åligganden eftersom plikt att anmoda åligger bolaget B och organföreträdares skadeståndsansvar gentemot aktieägare endast kan uppstå vid överträdelse av *aktiebolagslagen*. Här var det dock fråga om A:s bristande uppfyllelse av sitt speciella, med B avtalade, *åtagande* gentemot minoriteten. Något kontraktsförhållande mellan A och C har inte kunnat påvisats. Skulle bolaget B inte upplåtit sin skyldighet men ändå missat att anmoda C, hade domen då sett annorlunda ut? HovR:ns uttalande att skadeståndet utdömdes enligt ”grunderna för 15 kap 1 § ABL” skulle kunna tyda på det.

HovR:ns slutsats är, oberoende av hur man tolkar den, intressant i det att kontraktsaspekten inom aktiebolagsrätten genom praxis har tillerkänts relevans och skulle därmed kunna överföras till den specifika ansvarsrelation som är föremål för detta arbete. I förhållande till NJA 1935 s 270 innebär den ett klart avsteg från principen att aktieägare i denna sin egenskap inte kan få skadestånd av aktiebolaget.

7 Ekonomiska och ideella föreningar

7.1 Allmänt

Vid behandlingen av skadeståndsansvar för föreningar kan mycket av vad som ovan sagts om aktiebolag läggas till grund för bedömningen i skadeståndsfrågan eftersom inte bara nu gällande utan även tidigare lagar om ekonomiska föreningar tillkommit efter aktiebolagslagarna och följt deras mönster. Det finns dock vissa grundläggande skillnader mellan organisationsformerna. I aktiebolag, vilka klassas som kapitalassociationer, är kapitalinsatsen och inte aktieägarens person det väsentliga. Föreningar å andra sidan är istället personassociationer, där medlemmarnas personer är det väsentliga.⁴⁹ Vidare har (ekonomiska) föreningar inte något eget vinstsyfte.⁵⁰

Beträffande det specifika förhållandet mellan medlem och förening finns det en avgörande skillnad mot aktiebolagsrättsliga förhållanden. En aktieägare har endast vissa ekonomiska rättigheter och förvaltningsbefogenheter i bolaget, medan föreningsmedlemmen har både skyldigheter och rättigheter gentemot föreningen.

Skyldigheterna kan innefatta allt ifrån att erlagga medlemsinsatser, avgifter, leverera varor eller tjänster eller att köpa från föreningen.⁵¹ Rättigheter gentemot föreningen kan delas upp i förvaltningsbefogenheter och ekonomiska rättigheter samt andra rättigheter som t ex olika former av service, förmåner och ideella inslag. Förvaltningsbefogenheterna innefattar rätten att delta i förvaltningen av föreningen, att utöva kontroll genom rösträtt eller klander, att genomdriva minoritetsrättigheter samt att utnyttja föreningens tjänster. De ekonomiska rättigheterna brukar betecknas som

⁴⁹ Mallmén, Lagen om ekonomiska föreningar, s 17. (cit: Mallmén)

⁵⁰ Mallmén, s 359.

⁵¹ Mallmén, s 95.

andelsrättigheter.⁵² Till dessa hör rätten att uppbära vinstutdelning såsom insatsränta (4 kap 1 § st 2), att erhålla vederbörlig andel av föreningens behållna tillgångar vid föreningens upplösning (2 kap 2 § p11), att erhålla återbetalning av inbetalda medlemsinsatser vid medlems utträde ur föreningen (4 kap 1 §) samt rätt till frigjort kapital vid nedsättning av medlemsinsatsernas belopp (7 kap 14 § sista st). Likhetsprincipen i föreningsrättsliga sammanhang är stark, trots att den inte finns explicit uttryckt i EFL (jfr 3 kap 1 § ABL).⁵³ Den anses framgå av 6 kap 13 § samt 7 kap 14 § EFL men kan också åberopas som en allmän associationsrättslig princip.⁵⁴

Från föreningsmedlemmens perspektiv är det oklart om brott mot dessa rättigheter berättigar till skadestånd från föreningen. Det faktum att medlemmen har både skyldigheter och rättigheter gentemot föreningen gör att det kontraktsrättsliga inslaget i deras relation är mer framträdande än vad som är fallet beträffande aktiebolag. Medlemskap i föreningen kan inte förvärfvas på en ”sekundärmarknad” såsom aktier. Förbindelsen till föreningen blir på mer naturliga grunder kontraktsrättslig eftersom medlemskapet avgörs av föreningen, 3 kap 1 § EFL. Att andelen som skild komponent från medlemskapet i och för sig är överlåtbar påverkar inte denna slutsats eftersom medlemmen som sådan fortfarande har rättigheter och skyldigheter gentemot föreningen, som ju är en personassociation och inte en kapitalassociation.

7.2 Föreningsverksamheten

Precis som hos aktiebolag är det avgörande för att föreningen skall kunna påta sig skyldigheter och bli skadeståndsskyldig att den skadebringande åtgärden vidtagits inom ramen för föreningens verksamhetsområde.

⁵² Beträffande begreppet ”andel” i föreningen se Mallmén, s 95 med hänvisningar.

⁵³ Se t ex NJA 1989 s 751.

Den i rättspraxis i särklass mest förekommande typfallet av medlems skadeståndsanspråk gentemot föreningen, är uteslutning av medlem.⁵⁵ Det kan emellertid även tänkas fall då en föreningsmedlem inte erhåller de ekonomiska förmåner eller inte får utnyttja föreningens tjänster som denne, på grund av sitt medlemskap, är berättigad till. Det kan röra sig om lägre priser på vissa varor och tjänster, lönetillägg eller återbäring av erlagda prestationer mm.

Som utgångspunkt i bedömningen kan tjäna det som ovan sagts om att föreningen är en personassociation. Kleineman menar att den interna administrationen och åtgärder avseende förhållandet mellan medlemmar och föreningsledningen inte kan anses utgöra föreningsverksamhet. Som exempel anför han uteslutningsproblematiken i ideella föreningar och uttalar att ”uteslutande av medlem är inget led i föreningens kapitalförsörjning eller utövande av dess ideella föremål.”⁵⁶ Detta uttalande ger anledning till undran då det centrala inom föreningen som personassociation är just medlemskretsen. I Taxells definition av vad som faller inom bolagsverksamheten i aktiebolag är det själva kapitalandelen och inte ägaren till denna som är avgörande - här anskaffar bolaget riskkapital i eget vinstsyfte.⁵⁷ Lika väl som åtgärder t ex i syfte anskaffa kapital faller inom bolagsverksamheten, torde föreningars antagande och uteslutande av medlemmar falla inom föreningsverksamheten, även om syftet med drivandet av föreningar är att främja medlemmarnas ekonomiska eller ideella intressen, se 1 kap 1§ EFL.

Vad sedan gäller ansvaret mot föreningsmedlemmar är utgångspunkten den, att deras skadeståndsanspråk inte kan grundas på föreningsrättsliga regler utan endast på utomobligatoriska eller kontraktuella grunder.⁵⁸ Klart är dock att samma konflikt som uppstår i aktiebolagsförhållanden återfinns inom

⁵⁴ Nial-Johansson, Svensk associationsrätt, s 155.

⁵⁵ NJA 1979 s129, 1936 s 672 och notisfallen 1945 A 77,1936 A 472 och 473.

⁵⁶ Kleinemans utlåtande, s 21.

⁵⁷ Taxell, Ansvar, s 39.

⁵⁸ Mallmèn s 481.

föreningsrätten. Beträffande uteslutning av medlem, där denne drabbas av stora ekonomiska förluster på grund av uteslutningen, är konflikten uppenbar mellan å ena sidan föreningens borgenärer och föreningsmedlemmen. Kleinemans argumentation går ut på att, i enlighet med utgången av NJA 1935 s 270, låta borgenärsintressena få företräde. Skulle man välja att bifalla en skadeståndstalan mot föreningen får minoriteten (som motsatte sig uteslutningsbeslutet av medlemmen) och borgenärerna betala indirekt när föreningen blir skadeståndsskyldig. Föreligger en konkurssituation konkurrerar då medlemmen med borgenärerna vilket han i vanliga fall inte skulle ha gjort.⁵⁹

7.3 Kontraktuellt ansvar

Inom föreningsrätten har den meningen framlagts, att mellan föreningen och medlemmen råder ett avtalsliknande förhållande och att medlem torde kunna få skadestånd av föreningen på grund av ett felaktigt uteslutningsbeslut. Sådan skada skall då ersättas enligt vanliga regler om skadestånd i kontraktsförhållanden.⁶⁰ Kleineman uttalar att ”i förhållande till föreningens förmögenhet är medlemmen en andelsägare på samma sätt som aktieägaren är en medelbar ägare av bolagets förmögenhetstillgångar” och att detta förhållande åskådliggör ett ”kontraktsliknande förhållande”.⁶¹

De motiv som ligger till grund för denna skillnad mellan aktiebolag och föreningar ligger närmast vad som sagts om att i aktiebolag har aktieägare endast rättigheter medan i föreningar kan medlemmarna enligt föreningsstadgarna ha både skyldigheter och rättigheter gentemot föreningen. I aktiebolagsrättsliga förhållanden har, som ovan framgått, det inte ansetts föreligga något kontraktsförhållande i något avseende. Ändå har inte endast nu gällande lag om ekonomiska föreningar, utan även tidigare dito utformats efter mönster av aktiebolagslagarna som föregått dem.

⁵⁹ Kleinemans utlåtande, s 21.

⁶⁰ Linden, Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening, s 177.

Enligt Kleineman är ett kriterium för om ett avtalsförhållande ligger för handen, den närhet som ligger mellan kontrahenterna. Beträffande frågan om relationen mellan föreningsmedlemmen och föreningen skall betraktas som kontraktuell, anser han att en stadga ger ”den ”närhet” mellan den juridiska personen och medlemmen som ofta brukar medföra att man betecknar en relation som kontraktliknande”.⁶² Kontraktrelationen är självklart inte av samma art som de avtalsåtaganden föreningen har i sin föreningsverksamhet gentemot tredje man. Vid bedömningen av vad som får anses utgöra ”kontraktet”, ligger det närmast till hands att använda sig av föreningens stadga. I NJA 1979 s 129, som gällde upphävande av uteslutningsbeslut av en förening, uttalade HD att beslutet skall, på grundval av föreningens stadgar, tolkas enligt avtalsrättsliga grunder.

7.4 Ideella föreningar

Det finns ingen lag om ideella föreningar. Däremot har ansetts att EFL är analogt tillämplig. Eftersom ideella föreningar inte anses vara ett ”lika kommersiellt uppbundet rättssubjekt” som ekonomiska föreningar, torde för de förra gälla att organansvaret inte sträcker sig lika långt som för aktiebolag respektive ekonomiska föreningar.⁶³ Detta torde få till följd att medlemmar i ideella föreningar skulle måhända ha sämre möjligheter än medlemmar i ekonomiska föreningar att få ut skadestånd när deras rättigheter kränkts av föreningen. Eftersom det ideella föremålet för en förening i hög grad kan variera från förening till förening, kan ett generellt ställningstagande inte göras här. Det finns t ex många ideella föreningar med kommersiella förtecken, där inställningen i skadestandsfrågan kan vara mer generös än i andra fall. I förhållande till aktiebolagsrättsliga förhållanden torde dock generellt sett ideella föreningars medlemmar inneha en förmånligare ställning än den aktieägare har gentemot aktiebolag.

⁶¹ Kleinemans utlåtande, s 20. Se även s 23..

⁶² Kleinemans utlåtande, s 22.

⁶³ Kleinemans utlåtande, s 18.

8 Exkurs i engelsk rätt

8.1 Inledning

I det följande kommer att diskuteras engelska juridiska personers ansvar gentemot sina medlemmar. Denna komparativrättsliga studie kommer dock att vara mer som en exkurs än som en mer djuplodande studie. Till detta kommer att en jämförelse mellan svensk och engelsk rätt är lite som att jämföra äpplen och päron och man kan ifrågasätta relevansen av en sådan jämförelse när rättsläget skiljer sig såpass mycket som det gör. Att just den engelska rätten skall tas upp beror till större delen av personligt intresse samt för att ge lite perspektiv till den ovan redogjorda svenska inställningen i frågan.

För att avgränsa uppsatsen kommer utgångspunkten vara den i Storbritannien mest förekommande kommersiella associationsformen och som mest liknar svenska aktiebolag, nämligen registered companies limited by shares. Det finns även en mängd andra associationsformer att studera såsom partnerships, unit trusts, icke registrerade bolag, statliga bolag mm. men dessa förbigås här.

Till en början skall understrykas att den engelska bolagsrätten är till stora delar okodifierad. Den grundläggande lagen på området är dock Companies Act från 1985, i fortsättningen benämnd CA. En mängd andra lagar på området föreligger också, vilka med utgångspunkt från svenska förhållanden grovt sett skulle kunna inordnas under respektive svenska motsvarande associationslag.⁶⁴ Istället för lag ligger rättspraxis till grund för lösningen av många av de aktiebolagsrättsliga problem som kan tänkas uppkomma.⁶⁵

⁶⁴Se t ex Financial Services Act 1986, Insolvency Act 1986, Public Offers of Securities regulations 1995.

⁶⁵Gower, The principles of modern company law 3:rd edition, 1969, s 8. (cit:Gower)

Rättspraxis ifråga om den i denna uppsats centrala frågan är omfattande och inte helt entydigt. I det följande skall de viktigaste riktlinjerna beskrivas.

8.2 Organansvar

Till att börja med fastlogs redan i slutet av 1800-talet att aktiebolag var som person helt skild från dess ägare.⁶⁶ En konsekvens av denna åtskillnad av rättspersonlighet är nödvändigtvis den, att bolaget kan ingå avtal och bli både inom- och utomobligatoriskt skadeståndsskyldigt. Det är endast organen och då först och främst styrelsen som kan ådra bolaget förpliktelser. Det finns omfattande engelsk doktrin om ansvar för annans vållande och principalansvar (vicarious liability och doctrine of agency). Beträffande bolag har teorin om organansvar som en ansvarsform för eget vållande dock tagit överhand. Det avgörande rättsfallet där organteorin, på engelska även känd som the alter ego doctrine, erkändes är Lennard's Carrying Co v. Asiatic Petroleum Co. Ltd från 1915.⁶⁷ I fallet fick bolaget ansvara för skada på ett fartyg på grund av att det var VD som genom sitt handlande hade orsakat skadan. Utslaget motiverades med att ställföreträdarens handlande i själva verket ansågs vara bolagets eget handlande. I ett annat rättsfall skrev Lord Judge Denning sin berömda liknelse av bolaget som en mänsklig kropp med egen vilja:⁶⁸

” A company may in many ways be likened to a human body. It has a brain and a nerve centre which controls what it does. It has also hands which hold the tools and act in accordance with directions from the centre. Some of the people in the company are mere servants and agents who are nothing more than hands to do the work and cannot be said to represent the mind or will. Others are directors and managers who represent the directing mind and will

⁶⁶ Salomon v. Salomon & Co [1897] A.C. 22, H.L.

⁶⁷ Lennard's Carrying Co v. Asiatic Petroleum Co. Ltd [1915] A.C. 705, H.L.

⁶⁸ Citat ur Gower, s 149. Bolton (Engineering) Co. Ltd. V. Graham & Sons [1957] 1 Q.B. 159, s 172-173 C.A.

of the company, and control what it does. The state of mind of these managers is the state of mind of the company and is treated by the law as such....So here the intention of the company can be derived from the intention of its officers and agents”

8.3 Förhållandet mellan aktiägare och bolag

8.3.1 Inledning

”Shareholders are not, in the eye of the law, part owners of the undertaking. The undertaking is something different from the totality of the shareholdings”⁶⁹

Detta uttalande av Lord Justice Evershed från 1948 uttrycker den engelska rättsgrundsatsen att aktieägarna inte äger bolaget. I själva verket äger rättsligt sett ingen bolaget. Aktiekapitalet är bolagets och bolaget är en juridisk person som inte kan vara föremål för ägande. Aktien i sig anses ge dess innehavare vissa rättsliga rättigheter, som kan liknas vid immateriella rättigheter, men där föremålet inte är av fysisk art. Dessa rättigheter anses vara av kontraktuell natur som uppstår mellan aktieägaren och bolaget genom bolagets författning.⁷⁰

8.3.2 Memorandum och articles of association

Enligt engelsk rätt krävs för att ett aktiebolag skall komma till stånd att två dokument utarbetas och registreras. Det första utgör dess författning, det s k memorandum of association. Dokumentet är ett externt dokument som riktar sig till i första hand tredje man och som ger bolaget dess rättssubjektivitet och i vilket enligt 2 § CA endast anges bolagets firma, dess

⁶⁹ Short v. Treasury Commissioners [1948] A.C. 534.

⁷⁰ Mackenzie, Craig, The Shareholder Action Handbook, 1995, avsnitt 2.15.
(<http://www.bath.ac.uk/Centres/Ethical/Share/0fulcont.htm>)

verksamhetsföremål, säte, aktiekapitalets storlek och att ansvaret är begränsat. Det andra dokumentet, articles of association, har mer av ett intern-administrativt innehåll med bestämmelser om de olika bolagsorganen, deras kompetens, röstningsförfaranden och regler om emission och överföringar av aktier mm. Standardiserade modeller av dessa dokument har intagits som bilagor till CA.⁷¹

8.3.3 Lagstadgad kontraktsrelation

Av särskilt intresse är att de två dokumenten anses utgöra kontrakt som binder medlemmarna till bolaget och reglerar således förhållandet mellan medlemmarna och deras relation till bolaget.⁷² Denna kontraktsrelation finns lagstadgad i 14 § CA och lyder:

”Subject to the provisions of this Act, the memorandum and the articles shall, when registered, bind the company and its members to the same extent as if they respectively had been signed and sealed by each member and contained covenants on the part of each member to observe all the provisions of the memorandum and of the articles.”⁷³

Ordalydelsen säger dock ingenting om att författningen skulle binda bolaget.⁷⁴ Kontraktsrelationen är inte av sedvanlig karaktär eftersom enligt sagda lagrum dokumenten kan bli föremål för ändringar vars laglighet är hänförliga till andra bestämmelser i CA. Av detta följer att de lagregler som tillåter ändringar i memorandum eller articles of association genom särskilda styrelse- eller bolagsstämmobeslut, medför att det en gång ingångna avtalet kan ändras genom någon form av majoritetsbeslut, utan att den enskilde

⁷¹ Table A – F i Companies Regulations 1985.

⁷² Mer nyanserat innebär detta att articles of association reglerar medlemmarnas rättigheter mellan varandra men är inte på den grunden ett kontrakt mellan dem. Sådana rättigheter anser nämligen endast genomdrivbara om man för talan å bolagets vägnar mot annan aktieägare. Detta fastlogs i *Welton v. Saffery* [1897] A.C 299, s 315.

⁷³ Ursprunget till denna ordalydelse kan hämtas från the Joint Stock Companies Act 1844, section 7.

aktieägaren därvid samtyckt till en sådan ändring. Kontraktsförhållandet är å andra sidan inte av sådan ”kvasikontraktuell” natur som det eventuellt skulle vara fråga om i svenska aktiebolagsrättsliga förhållanden, se ovan 3.3.1.

I rättsfallet *Hickman v. Kent or Romney Marsh Sheep-Breeders' Association* från 1915⁷⁵ slogs det fast att ett bolag kunde genomdriva detta kontrakt under § 14 CA mot aktieägarna och dessa kunde åberopa det gentemot varandra men att det finns vissa begränsningar avseende aktieägares medlemmar att åberopa det mot bolaget. Relevansen av fallet vad gäller aktieägarens möjligheter att få skadestånd av bolaget är oklar. Det som gör fallet intressant är att kontraktsrelationen mellan medlem och bolag lyfts fram. Det är främst rätten att genomdriva sina rättigheter enligt kontraktet som ges legitimitet. Att det därutöver föreligger särskilda sanktioner, såsom skadestånd verkar, som vi skall se nedan, tveksamt. Skadeståndssanktionen bör ses mot bakgrund av hela det engelska sanktionssystemet.

I fallet stämde en aktieägare H sitt bolaget i anslutning till hans uteslutning ur bolaget. Domstolen framhöll i sin motivering att det var ”clear from many authorities that shareholders as against their company can enforce and restrain breaches of its regulations”.⁷⁶ Articles of association utgjorde ett kontrakt mellan bolaget och dess medlemmar beträffande deras ”ordinary rights as members”. Vidare uttalades att ”articles regulating the rights and obligations of the members generally as such do create rights and obligations between them and the company respectively”.⁷⁷ Av *Hickman-fallet* anses följa att endast sådan rättigheter som tillkommer bolagsmedlemmen som sådan kan genomdrivas, såsom ”insider rights”.⁷⁸ En bestämmelse i de konstituerande dokumenten som förbjuder medlem att

⁷⁴ Law Commission Report No 246, Shareholder remedies, avsnitt 2.8, s 10.

<http://www.open.gov.uk/lawcomm/library/library.htm>

⁷⁵ *Hickman v. Kent or Romney Marsh Sheep-Breeders' Asscn.* [1915] 1 Ch. 881.

⁷⁶ *Ibid* s 898.

⁷⁷ *Ibid* s 900.

⁷⁸ Law Commission report No 246, avsnitt 2.15, s 12.

vidta rättsliga åtgärder mot sitt bolag strider mot ”public policy” och är inte bindande.⁷⁹

8.4 Foss v Harbottle⁸⁰ och rättsföljderna

Även om brott mot bestämmelser i författningen kan ge aktieägaren vissa ”insider rights” är det inte säkert att de kan kräva skadestånd för dessa brott. Anledningen härtill är att engelska domstolar klassificerar brott mot vissa författningsbestämmelser som internal irregularities och på vilka enskilda aktieägare inte kan grunda talan. Denna begränsning är känd som the rule in Foss v. Harbottle, en närmast bolags-processrättslig regel som reglerar aktieägarens förmåga att föra talan i bolagets namn. Två principer kan utläsas från rättsfallet. Den första kallas ”proper plaintiff principle” och innebär att skada som förosakats bolaget endast kan ersättas genom att bolaget själv för sin egen talan. När företrädare skadat bolaget kan enligt huvudregeln inte aktieägarna kräva skadestånd utan endast bolaget. Den andra principen är en typ av majoritetsregel, även känd som the internal management principle. Denna går ut på att om skador orsakas inom ramen för bolagets interna angelägenheter, och som t ex rör aktieägarnas ”aktierättigheter” enligt CA eller bolagets författning, kommer domstolen inte att befatta sig med minoritetens talan om skadestånd, varken mot styrelsen eller bolaget eftersom det är aktieägarmajoritetens vilja som skall styra bolagets riktning och verksamhet. Om majoriteten således inte önskar föra talan å bolagets vägnar på grund av styrelsens vållande av skada å bolaget, står minoritetsägarna tämligen rättslösa beträffande internrättsliga tvister.⁸¹ Denna regel utgör således ett undantag från de normala minoritetsskyddet som annars garanteras av CA.

Regeln har bl a tillämpats i ett rättsfall där en minoritetsaktieägare väckte skadeståndstalan mot styrelsen och bolaget på den grunden att bolaget genom styrelsens försorg sålt egendom tillhörande bolaget för ett lägre pris

⁷⁹ St. Johnstone Football Club Ltd v.Scotish Football Assoc. Ltd, 1965 S.L.T. 171 (O.H.)

⁸⁰ Foss v. Harbottle (1843) 2 Ha. 461.

än marknadspriset. Domstolen uttalade, att eftersom försäljningen var intra vires, (dvs inom bolagsverksamhetens ramar), det var upp till bolaget att genom aktieägarmajoriteten besluta om priset för vilket egendomen skulle säljas och att det stod bolaget fritt genom majoritetsbeslut av aktieägarna att besluta huruvida det var vårdslost av styrelsen att sälja egendomen till underpris. Talan kunde av dessa anledningar inte beaktas av domstolen.⁸² Ett uttalande som bättre illustrerar logiken bakom rättsregeln i Foss v. Harbottle finns i rättsfallet Mac Dougall v. Gardiner (1875) 1 Ch.D. 13 (C.A):

”If the thing complained of is a thing which in substance the majority of the company are entitled to do, or if something has been done irregularly which the majority of the company are entitled to do regularly, or if something has been done illegally which the majority of the company are entitled to do legally, there can be no use in having litigation about it, the ultimate end of which is only that a meeting has to be called, and then ultimately the majority gets its wishes.⁸³

Undantag från regeln i Foss & Harbottle är dels derivative action, vilket innebär att rätten att föra talan härstammar från bolaget, dels representative action varvid personligt aktierättsliga kränkningar kan grunda talan. På grund av att den derivativa talan går ut på att tillvarata bolagets intressen faller en vidare analys av vad den innebär utanför ramen för denna uppsats.

Beträffande den representativa talan skall dock följande sägas. Aktieägare har enligt denna rätt att ensam eller med andra aktieägare föra talan mot bolaget för sina individuella rättigheter som tillkommer dem på grund av deras ställning som aktieägare. I Pender v. Lushington (1877) 6 Ch.D. 70 lyckades en aktieägare genomdriva en bestämmelse i författningen som gav honom rätt att rösta vid stämma och tvinga styrelsen att anteckna hans röst.

⁸¹ Law Commission Report No 246, Shareholder remedies s 2f, avsnitt 1.6.

⁸² Pavlides v. Jensen [1956] Ch. 565

⁸³ s 25 i fallet.

Andra situationer som kan aktualisera den representativa talan är när bolaget begår straffbelagd handling eller handlar i strid med articles eller memorandum of association, eller när föreslagna åtgärder kräver kvalificerad majoritet av något bolagsorgan och denna majoritet ej har uppnåtts.⁸⁴

De fall då talan kan väckas av aktieägare för att tillvarata sina aktierättigheter har som vi sett inte alltid avsett skadestånd. Gower har beträffande de rättsföljder en skadelidande aktieägare kan kräva av bolaget uttryckt att "[t]he remedies of a member seem to be restricted to actions for an injunction or declaration or for a liquidated sum due to him as a member (for an unpaid dividend owing to him); damages for breach of the contract are probably not recoverable from the company".⁸⁵ Sådan vinstutdelning som inte blivit utbetalad till aktieägarna blir en fordran mot bolaget och för vilken han kan väcka talan mot bolaget men skadestånd innefattas inte i denna rätt till talan.⁸⁶ Ett undantag härifrån gäller bolagets skadeståndssansvar för vilseledande emissionsprospekt.

8.5 Informations- och prospektansvar

Ansvar för information om bolaget i emissionsprospekt och även annars som riktar sig till allmänheten i syfte att generera kapital är ett komplicerat område som är ingående reglerat, främst i Financial Services Act (FSA) 1986, Public Offers of Securities Regulations (POSR) 1995 samt Misrepresentation Act (MRA) 1967. Här skall dock göras ett försök till en sammanfattning.

⁸⁴ Charlesworth & Morse, Company law, s 407 f.

⁸⁵ Gower, s 262.

⁸⁶ Gower, s 354.

De civilrättsliga sanktionerna som erbjuds vid falsk och vilseledande information (misrepresentation) är i huvudsak två: skadestånd och upphävande av förvärsavtal. Skadeståndssanktionen kräver att vilseledandet varit uppsåtligt eller åtminstone culpöst och att de vilseledda lidit en mätbar ekonomisk skada. Hävning förutsätter endast materiellt vilseledande fel (dvs underlåtelse att lämna information innefattas inte) och är oberoende av vållande hos uppgiftslämnaren (bolaget).⁸⁷ Enligt MRA section 2 (2) kan domstolen emellertid i vissa fall välja mellan att låta upphäva kontraktet och att döma till skadestånd.⁸⁸ Den part som ger felaktig information har inte rätt att åberopa att den skadelidande parten kunde ha kontrollerat och upptäckt uppgifternas oriktighet.⁸⁹

Alla de personer som uppsåtligt sprider vilseledande information i syfte att få andra att förvärva aktier i bolaget kan bli föremål för skadeståndsansvar gentemot de vilseledda. I de fall emissionsprospekt har utgivits, innefattas, förutom styrelsen, oftast även bolaget i den ansvariga kretsen.

⁸⁷ Gower, s 315

⁸⁸ Mayson, French & Ryan, Company Law, 12:th ed. 1995. s 175.

⁸⁹ Redgrave v Hurd (1881) 20 ChD 1, C.A.

9 Några avslutande kommentarer

I detta arbete har framkommit att associationers allmänna skadeståndsskyldighet inte finns reglerad i vare sig de associationsrättsliga lagarna eller i den allmänna skadeståndsrätten. Att sådan skadeståndsskyldighet ändå anses föreligga har bekräftats i praxis och doktrin. Avseende associationers skadeståndsskyldighet gentemot associationsmedlemmarna kan för svensk rätts del utläsas att, trots mycket sparsam rättspraxis och doktrin, en associationsmedlem i denna sin egenskap inte kan föra skadeståndstalan mot associationen för skador som den åsamkat medlemmen när den åsidosatt associationsrättsliga regler, i t ex ABL eller EFL. Denna princip har fastslagits i NJA 1935 s 270. Därmed är inte sagt att medlemmen skulle vara berövad möjligheten att utfå skadestånd av associationen när denna orsakat en medlem skada. Jämställer man medlemmen såsom tredje man gentemot associationen, återstår nämligen två möjligheter. Den ena är att utfå skadestånd av associationen för ren förmögenhetsskada när skadan uppstått i samband med brott enligt 2 kap 4 § SkL. Föreligger inte brott, måste man söka se förhållandet mellan associationen och medlemmen som kontraktuellt. Beträffande aktiebolag har skadestånd utdömts på kvasikontraktuella grunder i RH 1984:28. Även i det tidigare rättsfallet NJA 1936 s 527, utdömdes skadestånd till en person på allmänna avtalsrättsliga och skadeståndsrättsliga grunder när denne, på grund av vilseledande information från ett aktiebolag, förvärvade aktier direkt av detta. Huruvida ett kontraktsförhållande skulle föreligga mellan ett aktiebolag och aktieägare har i doktrinen, om inte direkt förnekats, så åtminstone starkt betvivlats. Inom föreningsrätten är gällar istället att mellan förening och föreningsmedlem anses föreligga ett avtalslikande förhållande. Än starkare är kontraktsförhållandet inom engelsk rätt.

Vad som kan skönjas efter genomgången rättspraxis och doktrin, är en konflikt mellan, å ena sidan den associationsrättsliga grundsatsen att en medlem i denna sin egenskap inte äger utfå skadestånd från associationen

och å andra sidan intresset att tillämpa allmänna civilrättsliga regler om skadestånd. Kan ett kontraktsförhållande mellan associationen och associationsmedlemmen anses föreligga, men skadestånd vid associationens kontraktsbrott ändå inte utdöms, måste detta innebära att man ger associationsrättsliga hänsyn företräde framför vanliga civilrättsliga grundsatser om skadestånd i kontraktsförhållanden. Skulle emellertid skadestånd utdömas strider detta mot borgenärernas intresse att förbehålla associationens egna kapital för sina fordringar och inte behöva konkurrera med associationsmedlemmarna. De sistnämnda får ju, vid utskiftning i anledning av likvidation eller konkurs, normalt sina andelar utdelade först efter att fordringsägarna fått sina krav tillgodosedda. Det ankommer således på en domstol att avgöra vilket intresse, associationsmedlemmens eller borgenärernas, som skall vinna företräde.

10 Källförteckning

Offentligt tryck, Sverige

SOU 1941:9

Lagberedningens förslag till lag om
aktiebolag m.m.

Prop 1972:5

Skadeståndslag

Aktiebolagslag (1975:1385)

Lag (1987:667) om

Ekonomiska föreningar

Skadeståndslag (1972:207)

Engelsk lagstiftning

Companies Act 1985

Financial Services Act 1986

Joint Stock Companies Act 1844

Misrepresentation Act 1967

Public Offers of Securities Regulations 1995

Table A – F i Companies Regulations 1985.

Litteratur

Bengtsson, B.

Skadestånd, 3.e uppl. Stockholm 1985.

Nordensson, U. Och

Strömbeck, E.

Charlesworth & Morse

Company law, 15:th edition, London 1995.

Dotevall, R.

Skadeståndsansvar för styrelseledamot

- och verkställande direktör, Stockholm 1989.
- Gower, L.C.B. The principles of modern company law, 3:rd edition, London 1969.
- Linden, G. Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening, Stockholm 1952.
- Karlgren, H. Skadeståndsrätt, 4:e uppl. Stockholm 1964.
- Kedner, G. Aktiebolagslagen, del I, 5:e uppl. Stockholm 1995.
- Roos, C.
- Kleineman, J. Ren förmögenhetsskada, Stockholm 1987.
- Mayson, S. W. Company Law, 12:th edition, London 1995.
- French, D.
- Ryan, C.
- Mallmén, A. Lagen om ekonomiska föreningar, 2:a uppl. Stockholm 1995.
- Nial, H. Och Svensk Associationsrätt, 6:e uppl. Stockholm 1997.
- Johansson, S.
- Rodhe, K. Aktiebolagsrätt, 16:e uppl. Stockholm 1993.
- Taxell, L. E. Aktieägarens rättsskydd, Åbo 1961.
- Taxell, L. E. Ansvar och ansvarsfördelning i aktiebolag, Åbo 1963.

Artiklar

SvJt 1938 s 187

Karlgren, H.

Några aktierättsliga anteckningar i anledning av ett par rättsfall.

SvJt 1938 s 714

Fredenberg, Gösta

Från praktiska rättslivet
(replik till Svjt 1938 s 187)

SvJt 1987 s 582

Hobér, Kaj,

Tillämplig lag på utländska företags emissionsprospekt i Sverige, jämte något om amerikanska bestämmelser om emissionsprospekt

Coase, R.H, *Economica*, Vol 4,
s 386 ff, 1937,

The Nature of the Firm

Rättsutlåtanden

Johansson, Svante

Angående viss fråga avseende skadestånd i associationsrättsliga förhållanden.

Aktbilaga 11, Svea Hovrätt, avd 4, T 832/96:66

Kleineman, Jan

Om juridisk persons skadeståndsansvar för dess organföreträdares vårdslöst förorsakade skador.

Aktbilaga 15, Svea Hovrätt, avd 4, T 832/96:66

Internetkällor

Law Commission Report No 246, Shareholder remedies, per 98-06-08, 15:42. [Http://www.open.gov.uk/lawcomm/library/library.htm](http://www.open.gov.uk/lawcomm/library/library.htm)

Mackenzie, Craig, The Shareholder Action Handbook, 1995, per 98-06-08, 15:42. [Http://www.bath.ac.uk/Centres/Ethical/Share/Ofulcont.htm](http://www.bath.ac.uk/Centres/Ethical/Share/Ofulcont.htm)

11 Rättsfallsförteckning

Svensk rätt, Högsta domstolen

NJA 1884 s 418

NJA 1886 s 289

NJA 1908 s 137

NJA 1929 s 461

NJA 1935 s 270

NJA 1936 s 527

NJA 1936 s 672

NJA 1936 A 472 Notisfall

NJA 1936 A 473 Notisfall

NJA 1945 A 77 Notisfall

NJA 1960 s 243

NJA 1979 s 129

NJA 1979 s 157

NJA 1982 s 330

NJA 1988 s 620

NJA 1989 s 751

NJA 1996 s 224

Svensk rätt, Hovrätten

RH 1984:28

T 832/96:66

Engelsk rätt

Bolton (Engineering) Co. Ltd. V. Graham & Sons [1957] 1 Q.B. 159 C.A.

Foss v. Harbottle (1843) 2 Ha. 461

Hickman v. Kent or Romney Marsh Sheep-Breeders' Assocn. [1915] 1 Ch. 881.

Lennard's Carrying Co v. Asiatic Petroleum Co. Ltd [1915] A.C. 705, H.L.

Mac Dougall v. Gardiner (1875) 1 Ch.D. 13 C.A.

Pavlides v. Jensen [1956] Ch. 565.

Redgrave v Hurd (1881) 20 Ch.D. 1, CA.

Pender v. Lushington (1877) 6 Ch.D. 70.

Salomon v. Salomon & Co [1897] A.C. 22, H.L.

Short v. Treasury Commissioners [1948] A.C. 534.

St. Johnstone Football Club Ltd v. Scottish Football Asscn. Ltd, 1965 S.L.T. 171 (O.H.)

Welton v. Saffery [1897] A.C. 299.